

УДК 165.9:130.2

Цитування:

Савченко А.А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* № 2. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ. 2020. С. 32-36.

Savchenko, A. (2020). Legal culture as an attribute of culture of society. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 32-36. [in Ukrainian].

Савченко Анжеліка Анатоліївна,
кандидат культурології,
суддя господарського суду Харківської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4875-7884>
angelikasavch@gmail.com

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК АТРИБУТ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Мета статті полягає в дослідженні правової культури як атрибуту культури суспільства, що формує та визначає поведінкові норми й правила у суспільстві, державність та правосвідомість у культурно-історичному контексті. **Методологічною** основою дослідження є соціокультурний, історичний, аксіологічний підходи та метод культурологічного аналізу. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що автором здійснено спробу обґрунтувати правову культуру як атрибут культури суспільства, що формує та визначає поведінкові норми та правила у суспільстві, державність та правосвідомість у культурно-історичному контексті. **Висновки.** Історично правова культура є невід'ємною частиною цілісної культури суспільства, яка об'єднує усі сфери людської діяльності. Закономірний етап розвитку цивілізації сформував нову трансформацію масової культури суспільства і об'єктивні передумови для формування системи відображення правової дійсності в поглядах, почуттях, тобто правосвідомості та правової культури як атрибуту культури суспільства. Правова культура відображає властивості та особливості суспільства, формування й трансляції у ньому культури, культури його членів та змінюється по мірі того, як змінюється людина, її мислення, цінності, стереотипи поведінки. Людина – істота соціальна, тому перебуваючи у суспільстві містить його сутнісні риси та якості. Отже, правова культура як спосіб буття у соціумі, постає невід'ємним атрибутом суспільства та його культури.

Ключові слова: правова культура, культура, соціокультурний простір, суспільство, атрибут, правосвідомість.

Савченко Анжеліка Анатоліївна, кандидат культурології, суддя господарського суду Харківської області

Правовая культура как атрибут культуры общества

Цель статьи заключается в исследовании правовой культуры как атрибута культуры общества, формирующего и определяющего поведенческие нормы и правила в обществе, государственность и правосознание в культурно-историческом контексте. **Методологической** основой исследования является социкультурный, исторический, аксиологический подходы и метод культурологического анализа. **Научная новизна** работы заключается в том, что автором предпринята попытка обосновать правовую культуру как атрибут культуры общества, формирующий и определяющий поведенческие нормы и правила в обществе, государственность и правосознание в культурно-историческом контексте. **Выводы.** Исторически правовая культура является неотъемлемой частью целостной культуры общества, которая объединяет все сферы человеческой деятельности. Закономерный этап развития цивилизации сформировал новую трансформацию массовой культуры общества и объективные предпосылки для формирования системы отражения правовой действительности во взглядах, чувствах, то есть правосознания и правовой культуры как атрибута культуры общества. Правовая культура отображает свойства и особенности общества, формирования и трансляции в нем культуры, культуры его членов и меняется по мере того, как меняется человек, его мышление, ценности, стереотипы поведения. Человек – существо социальное, поэтому находясь в обществе несет его сущностные черты и качества. Следовательно, правовая культура как способ бытия в социуме, являются неотъемлемым атрибутом общества и его культуры.

Ключевые слова: правовая культура, культура, социкультурное пространство, общество, атрибут, правосознание.

Savchenko Anzhelika, Ph.D. in Culturology, judge of the Economic Court of Kharkiv region

Legal culture as an attribute of culture of society

The article aims to study legal culture as an attribute of culture of society, which forms, and determines behavioral norms and rules in society, sovereignty, and legal awareness in cultural and historical context. **Methodological** base for this study includes socio-cultural, historical, axiological approaches, and the method of culturological analysis. **Scientific novelty** of the work lies in author's attempt to ground legal culture as an attribute of culture of society, which forms and determines behavioral norms and rules in society, sovereignty, and legal awareness in cultural and historical context. **Conclusions.** Historically, legal culture is an inherent part of the whole culture of society, which combines all the spheres of human activity. Natural stage of civilization development formed a new transformation of mass culture of society, and objective preconditions for formation of the system of representation of legal actuality in views, feelings, i.e. legal awareness and legal culture as an attribute of culture of society. Legal culture reflects tendency and peculiarities of: society, formation and translation of culture in society, culture of its members, and, it changes along with the change of human, their minds, values, and stereotypes of behavior. Human is a social being, that's why, when staying in society, they hold its fundamental features and qualities. Thus, legal culture, as a way of being in society, appears an essential attribute of society and its culture.

Key words: legal culture, culture, socio-cultural environment, society, attribute, legal awareness.

Актуальність теми дослідження. Якщо поглянути на культуру суспільства, то вбачається, що сукупність норм, правил поведінки, моральних, естетичних і релігійних цінностей, різноманітних соціокультурних процесів, які охоплюються поняттям масової культури, виконують в сучасному суспільстві функцію соціально-правової орієнтації людей та формують частину людської культури – правову культуру. Будучи відносно самостійним критерієм поведінки членів суспільства, правова культура, насамперед відображає процеси, пов'язані з правовою діяльністю в суспільстві у вигляді правотворчості, правозастосування та соціально-психологічні процеси. Тобто культура постає явищем соціальним, неможливим без прогресивної спрямованої діяльності людини в соціумі. При цьому правова культура, що є невід'ємною частиною цілісної культури суспільства, об'єднує та пронизує усі сфери людської діяльності.

Розглядаючи культуру як спосіб соціального буття суспільства, формування і трансляції масової свідомості, при визначенні соціальних функцій культури, які проявляються в різноманітних явищах, фактах, що набувають ціннісного значення, відбиваючись у дії соціально-культурних настанов, розповсюдженні соціально потрібної інформації, регуляції психічного і морального стану суспільства, норм і правил поведінки та впорядкуванні культурної діяльності людини, фахівцями не достатньо досліджена історичність правової культури як невід'ємної частини культури суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У культурологічній науці погляд на культуру, як складне і багатогранне явище культурно-історичного процесу, особливу форму матеріальної та духовної творчості народу відзначено в роботах Г. Ашина, В. Глазичева, Б. Грушина, Ю. Давидова, Є. Карцева, А. Кукаркина та інших, де культура розглядається за характером функціонування, ступенем пов'язаності з традицією [3]. Визначення факту дійсного стану культури суспільства, проблеми масової, елітарної і традиційної культур досліджувалися у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених К. Акоюяна, О. Астафьева, С. Алексєєва, В. Бачиніна, А. Варганова, В. Васильєва, М. Галина, І. Головачьова, А. Гофмана, Б. Гройса, Л. Гудкова, Л. Дергунова, А. Захарова, Д. Керімова, А. Козловського, М. Костицького, Т. Кузнецова, Н. Мельникова, Н. Михайлова, Є. Орлова, Н. Руднева, Є. Соколова, Т. Семенова, А. Флієра, В. Шейка, А. Яковлева та ін.

Дослідженню питань правової культури присвятили свої наукові праці О. Аграновська, В. Бабкін, В. Головченко, С. Гусарєв,

В. Каменська, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Котюк, А. Крижанівський, В. Кудрявцев, В. Оксамитний, М. Подберезький, А. Ратинов, Р. Сербін, А. Семітко, В. Сіренко, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, С. Тихоміров, М. Цвік, Ю. Шемшученко, М. Щербань й ін. У своїх працях науковці висвітлюють теоретико-методологічні питання, що виникають при формуванні правової культури як суспільства, так і окремих соціальних груп, та відзначають складність дослідження правової культури, що зумовлено неоднозначністю та багатогранністю цього поняття. Але, не дивлячись на наявність різнопланових праць щодо розвитку та функціонування правової культури, є недостатньо дослідженим питання історичної динаміки культури та причин появи в соціокультурному просторі правової культури як атрибуту культури суспільства.

Мета статті. Розглянути правову культуру як атрибут культури суспільства, що формує і визначає поведінкові норми та правила у суспільстві, державність та правосвідомість у культурно-історичному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку розглянемо деякі підходи фахівців до розуміння культури, культури суспільства, правової культури в соціокультурному просторі. Видатний представник німецького Просвітництва Йоганн-Готфрід Гердер (*Johann Gottfried Herder*) зазначав, що «культура – і тільки вона одна – є "differentia specifica" людини, власне "людська якість", що відрізняє її від всіх інших істот. Людина завжди і всюди формується культурою, і поза культурною визначеністю вона (як людина) не існує» [7, 440].

М. Бердяєв у роботі «Філософія нерівності», проводячи порівняльний аналіз цивілізаційних та історично-культурних аспектів життя людства, дає наступну характеристику культурі суспільства: «Культура народилася з культу. Витоки її – сакральні... Культура – шляхетного походження... Культура символічна за своєю природою... В культурі не реалістично, а символічно відображено духовне життя. Всі досягнення культури по природі своїй символічні... Культура має душу. Благородство кожної істинної культури визначається тим, що культура є культ предків, шанування могил і пам'ятників, зв'язок синів з батьками. Культура заснована на священному переказі. І чим давнішою є культура, тим вона значніша і прекрасніша. Культура завжди пишається старовиною свого походження, нерозривним зв'язком з великим минулим...» [1, 270–271].

Підсумовуючи різні варіанти історичного розуміння культури суспільства, деякі науковці пропонують з метою отримання повного уявлення про культуру узагальнити низку підходів. Зокрема, на їх думку «соціологічний

підхід розуміє культуру, як сукупність всіх духовних цінностей. Філософський підхід визначає культуру, як історично сформований певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. З погляду антропологічного підходу культура – сукупність всіх благ, створених людиною, на відміну від того, що створила природа» [5, 9].

Даючи оцінку культурі, Л. Макаренко зазначає, що культура є реальною практикою суспільного життя, в якому культурні цінності сприяють всебічному збагаченню людини досвідом та її активному пристосуванню до умов дійсності, специфічно людським способом буття, завдяки якому особистість перетворює свою просторово-часову та біологічну обмеженість й удосконалюється, перетворюючи себе [4]. Отже, культура, створюючи духовні цінності й охоплюючи усі сфери людського буття та різні види поведінки в соціумі, отримала всі умови для формування правової реальності в існуючих ідеях, нормах, правилах, поглядах, теоріях та, зрештою їх відображення в правосвідомості членів суспільства.

Відповідно до цього, можна відмітити, що культура в сучасному соціумі набуває ознак масовості, тому визнається фактором формування індивідуальної та суспільної свідомості та багатогранною культурою суспільства, яка реалізує особливості національних культур, відкриваючи нові можливості і перспективи їх розвитку [2]. При цьому, саме через масову культуру впроваджуються культурно-правові цінності, зокрема, повага до закону, прав людини, рівність тощо, які, зрештою і формують правову культуру відповідного суспільства.

У роботах Т. Адорно, І. Гете, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Ф. Шіллера, С. Бенхабіба, Є. Канетті, Г. Лебона, Г. Маркузе, С. Московичи, Г. Тард, М. Хевеші й ін. показано, що з появою масової культури забезпечується принципово новий тип об'єднання та зміцнення суспільства, заснований на заміні співвідношення елітарної («високої») і народної («низової») культур відтворенням універсальної масової свідомості [2]. Дослідники стверджують, що це об'єктивний і закономірний етап розвитку цивілізації, який пов'язаний з формуванням масового суспільства на основі розвитку демократичних інститутів та засобів масової комунікації. Наслідком цього є підвищення рівня освіченості та комунікаційної взаємодії між людьми, збільшення обсягу соціальних ресурсів, наявних у розпорядженні людини, що посилює її інтелектуальну і соціальну незалежність, сприяє отриманню знань про сутність та характер правового життя суспільства.

Нині у суспільстві все більше значення надається громадянським і політичним правам людини, що становлять основу демократії, яка

розширює можливості для самовираження і самореалізації людей. Для прикладу зазначимо, що за даними програми “Всесвітнє вивчення цінностей”, саме масові цінності, настанови та переконання сприяють формуванню важливих політичних, економічних, соціальних та культурних феноменів [11]. З погляду на культурні цінності розвинених держав вбачається, що в їх основі є домінуючим акцент саме на свободі вибору і рівності можливостей, індивідуальності і праві власного голосу. Тобто в соціокультурному просторі сучасності еволюційний наголос переноситься від влади держави до свободи особистості, особистої незалежності та правосвідомості.

Зауважимо, що цінність і своєрідність національних правових феноменів, а саме державності, правової системи, правопорядку відтворюється у суспільстві саме через правову культуру. З погляду американського ученого Д. Блека кожна правова система є «унікальною індивідуальністю, значною мірою обумовленою відповідним рівнем розвитку культури, і варіюється залежно від особливостей культури. Право є культура, а культура є право – ось та теза, яка разом з ідеєю прямої обумовленості права культурними чинниками виникла разом з правом і, отже, в тій же мірі є старою, як і саме право» [12, 63]. Тобто соціокультурний підхід до поняття правової культури дає змогу визначити, що держава та право, їх спільний розвиток та сутнісні риси обумовлені саме культурою.

При такому підході правова культура постає як складне і багатовимірне явище культурно-історичного процесу, як система цінностей, які є в основі культури. Отже, цінності, що є в основі правової культури – найважливіші атрибути, які формують та визначають поведінкові норми та правила у суспільстві, державність та правосвідомість. Це сукупність матеріальних, духовних, соціонормативних цінностей, створених в процесі життєдіяльності суспільства та функціонування соціуму, що відображують неповторність та самобутність культури на тому або іншому етапі розвитку суспільства. При цьому право, як елемент правової культури, постає особливою формою матеріальної і духовної творчості народу, окремих особистостей, пластом людського досвіду, що підкоряється своїм власним закономірностям [10]. Таким чином, правова культура рухається самим життям, сформованим у суспільстві його членами, і тому відображує їх якісні культурні характеристики.

Зауважимо, що правова культура історично є національною за змістом та містить традиційні суспільні особливості. Вона відображає певну модель життєдіяльності, на яку впливають сформовані у суспільстві стереотипи правосвідомості, менталітет, мотиваційна

складова правової поведінки людей. Розвиток правової культури безпосередньо пов'язаний з загальним рівнем культури, світоглядними домінантами, діалогом культур та народів, запозиченням у різних правових культур нового та перспективного.

Отже, правова культура, яка відображує властивості та особливості суспільства, розвивається залежно від напрямів його розвитку, рівня його культури та правосвідомості одночасно з цим суспільством. Саме тому роль культурних норм та ціннісних пріоритетів, як соціокультурних механізмів його розвитку у формуванні напрямів розвитку правової культури, є ключовою.

Таким чином, правова культура займає особливе місце в соціокультурному просторі, розвиваючи, окрім іншого, рівень моральності людини. Право та мораль регулюють суспільні відносини, розповсюджуються на усі сфери життєдіяльності суспільства та є необхідною умовою існування людини в суспільстві, дотримання певних норм та правил поведінки задля спільного гармонійного існування й розвитку. При цьому моральність і правосвідомість пов'язані між собою, оскільки, по-перше, право містить витоки моралі, а, по-друге, є засобом охорони моральних та суспільних цінностей, що відображуються у правосвідомості людей. Тобто право і правові норми цілком відповідають рівню розвитку суспільства, відображають реальний стан його культури.

Відповідно до цього «...високий рівень культури неминуче відкриває шлях до правового розвитку суспільства, правового закону і правової держави. Нерозвиненість культури, навпаки, обумовлює правовий нігілізм, деспотичні форми і методи владарювання. Таким чином, ефективність регулюючої ролі законодавства в галузі культури прямо пропорційна рівню розвитку культури...» [6, 437–438]. Тобто рівень правової культури цілком відповідає рівню культури суспільства та не може бути вищим або нижчим, оскільки відображає сутнісні риси суспільства, його культурні характеристики та домінуючі цінності на певному історичному етапі розвитку.

Наведене призводить до висновку, що на даному етапі розвитку правову культуру можна розглядати як стан правового життя людини в соціокультурній правовій сфері. Разом з цим, змістовний аналіз передбачає розуміння правової культури в якості системи елементів сфери дії права та їх відображення в свідомості і поведінці людей в суспільстві [8].

Слід відзначити, що правова культура, будучи частиною культури суспільства, в соціокультурному просторі проявляється в накопичених правових цінностях. Культура містить «генетичний код» вітчизняних юридичних явищ, є засобом їх збагачення в процесі

всесвітнього правокультурного обміну та особливим бастионом від чужого іншопольованого впливу, що руйнує вихідні передумови національної правової ідентичності [10].

Зауважимо, що правова культура відрізняється від інших частин культури своїми особливостями, а саме приналежністю до права, правовою поведінкою, дотриманням норм та правил, правовим мисленням задля існування суспільства та створення у ньому належного комфортного правового життя. З погляду А. Петрова «з точки зору генезису правової культури, у міру розвитку правової сфери суспільного життя, в ній з'являються соціальні інститути, які спеціалізуються на пізнанні правової реальності і виробленні відповідних знань про неї. Як і у будь-якого знання безпосереднім об'єктом впливу юридичної науки на правову реальність виступає мислення, а в правовій сфері суспільного життя – правове практичне мислення. Саме його зміна в напрямку розуміння істотного, закономірного і необхідного в правовій реальності і мотивація до відповідних перетворень є необхідною умовою того, щоб правова реальність ставала ближче до дійсності, а правова культура набувала не тільки духовні, але й матеріальні обриси в суспільстві» [9, 170].

Людина як носій культури та її першооснова, завжди перебуває в центрі правової культури. Її буття безпосередньо пов'язано з суспільством, в якому вона живе, його настановами й цінностями. Отже, вектор розвитку правової культури безпосередньо залежить від культурних пріоритетів, домінант розвитку суспільства, загального рівня його культури, міри свободи та особистої незалежності людини в соціумі, її активної життєвої позиції, рівня її правосвідомості та мислення.

Мислення безпосередньо пов'язане з людиною та її культурними характеристиками. Де є культура – є її реалізація в області суспільно-правових відносин, образі мислення. Отже, зрештою суспільство, з одного боку, саме через культуру, сформовані цінності та менталітет народу привносить в життєдіяльність соціуму відповідну правову культуру, а, з іншого боку – завдяки набуттю членами суспільства нового досвіду та знань саморозвивається, набуваючи нових рис та якісних культурних характеристик.

Висновки. Історично правова культура є невід'ємною частиною цілісної культури суспільства, яка об'єднує усі сфери людської діяльності. Закономірний етап розвитку цивілізації сформував нову трансформацію масової культури суспільства і об'єктивні передумови для формування системи відображення правової дійсності в поглядах, почуттях, тобто правосвідомості та правової культури як атрибуту культури суспільства.

Правова культура, будучи результатом спільної творчої діяльності багатьох поколінь людей, відображує властивості та особливості

суспільства, формування й трансляції у ньому культури, культури його членів, та змінюється по мірі того як змінюється людина, її мислення, цінності, стереотипи поведінки. Тобто правова культура є завжди, там, де є людина, культура, суспільство.

Кожне суспільство передбачає дотримання певних правил поведінки і для того, щоб воно існувало, потрібно визначити ці правила та дотримуватись їх усіма його членами. Людина – істота соціальна, тому перебуваючи у суспільстві містить його сутнісні риси та якості. Отже, правова культура як спосіб буття у соціумі, постає невід'ємним атрибутом суспільства та його культури.

Правова культура починається там, де виникає усвідомлення дійсних, істотних та необхідних дій в сфері безпосереднього буття правосвідомості суспільства. Накопичені в процесі суспільно-історичного розвитку цінності становлять основу суспільства та визначають напрями його розвитку. При цьому розвинута масова правосвідомість є фундаментом правової держави, основою верховенства права. Поважати закон, вбачаючи у ньому розвиток та стабільність – головне завдання та напрямок в розвитку суспільства та його правової культури, що є тематикою подальших досліджень.

Література

1. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Составитель и отв.ред. О. А. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации, 2012. 624 с.
2. Биричевская О. Ю. Природа и социальные функции массовой культуры : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 Санкт-Петербург, 2006. 355 с.
3. Костина А. В. Национальная культура – этническая культура – массовая культура: «Баланс интересов» в современном обществе. М.: УРСС, 2009. 214 с.
4. Макаренко Л. О. Правова культура і правовий світогляд як головні чинники збереження національної ідентичності // Часопис Київського університету права, 2015. № 1. С. 34–37.
5. Непомнящая Н.Г., Авраменко С. С. Российская правовая культура на современном этапе // Актуальные проблемы права: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Москва, ноябрь 2011 г.). Под общ. ред. Г.Д. Ахметовой. Москва: Ваш полиграфический партнер, 2011. 144 с.
6. Общая теория права и государства: уч. / Под ред. В.В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 1996. 472 с.
7. Перов Ю. В. Историческое измерение философии культуры // Вестник МГТУ, том 10, №3, 2007. С. 436–444.
8. Петров А. В. Аномалии права: понятие и природа // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015. № 5. С. 170–180.
9. Петров А. В. Правовая культура и ее структурные компоненты: проблемы генезиса //

Право. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2017. № 3. С. 167–173.

10. Синюкова Т. В. Правовая культура: понятие, структура, соотношение национального и общечеловеческого // Правовая культура, 2009. № 2(7). С. 6–17.

11. Херпфер Христиан О международной научно-исследовательской программе «Всемирное изучение ценностей» и Всемирной ассоциации по изучению ценностей // Социология : научно-теоретический журнал. Белорусский государственный университет, 2013. № 4. С. 33–41.

12. Black D. The Behavior of Law. N.Y. Academic Press, 1976, P. 63

References

1. Berdyaev, N.A. (2012). Philosophy of Inequality. Platonov O. A. (Ed.). Moscow: Institute of Russian Civilization [in Russian].
2. Birichevskaya, O. Yu. (2006). Nature and social functions of mass culture: dis. ... Dr. Philos. Sciences: 09.00.11 St. Petersburg [in Russian].
3. Kostina, A. V. (2009). National culture – ethnic culture – mass culture: “Balance of interests” in modern society. Moscow: URSS [in Russian].
4. Makarenko, L.O. (2015). Legal culture and legal worldview as the main factors for preserving national identity. Journal of the University of Law of Kyiv, 1, 34–37 [in Ukrainian].
5. Nepomnyashchaya, N.G., Avramenko S.S. (2011). Russian legal culture at the present stage. Actual problems of law: international materials. extramural scientific conf. (Moscow, November 2011). Akhmetova G.D. (Ed.). Moscow: Your Printing Partner [in Russian].
6. General Theory of Law and State (1996). Lazarev V.V. (Ed.) Moscow: Yurist [in Russian].
7. Perov, Yu. V. (2007). The historical dimension of the philosophy of culture. Vestnik MGTU, vol. 10, 3, 436–444 [in Russian].
8. Petrov, A.V. (2015). Law anomalies: concept and nature. Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky, No. 5, 170–180 [in Russian].
9. Petrov, A.V. (2017). Legal culture and its structural components: problems of genesis. Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky, No. 3, 167–173 [in Russian].
10. Sinyukova, T. V. (2009). Legal culture: concept, structure, correlation of national and universal. Legal culture, 2 (7), 6–17 [in Russian].
11. Herpfer, H. (2013). About the international research program "World study of values" and the World Association for the Study of Values. Sociology. Belarusian State University, 4, 33–41. [in Belarusian].
12. Black, D. (1976). The Behavior of Law. N.Y. Academic Press. P. 63.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2020

Прийнято до друку 19.04.2020